

Tejvan Pettinger

Mit tenne Keynes?

Megoldások hétköznapi problémáinkra
a legnagyobb közgazdászoktól

Mit tenne Keynes?

Tejvan Pettinger

Mit tenne Keynes?

Megoldások hétköznapi problémáinkra
a legnagyobb **közgazdászoktól**

Tejvan Pettinger

hvg könyvek

A fordítás alapja: Tejvan Pettinger – *What would Keynes do?*
How the greatest economists would solve your everyday problems. All rights reserved.
First published in Great Britain in 2018 by Cassell,
a division of Octopus Publishing Group Ltd, Carmelite House,
50 Victoria Embankment, London, EC4Y 0DZ

Tördelés és tipográfia © Octopus Publishing Group Ltd, 2018
Szöveg © Tejvan Pettinger, 2018
Borító és karikatúrák az alábbi oldalakon: 7, 8, 16, 27, 48, 60, 84, 88, 103, 120,
131, 148, 166, 174 © Gareth Southwell Illustration, 2018
További illusztrációk © Grace Helmer, 2018

Fordította © Hegedűs Péter, 2020
Szakmailag lektorálta: dr. Mihályi Péter (1–3. fejezet, 5. fejezet),
dr. Török Hilda (4. fejezet)
Szerkesztette: Rapajka Gabriella

HVG Könyvek, Budapest, 2020
Kiadóvezető: Budaházy Árpád
Felelős szerkesztő: Krausz Veronika
www.hvgkonyvek.hu

ISBN 978-963-304-901-3

Minden jog fenntartva. Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni,
adatrendszerben tárolni, bármely formában vagy eszközzel – elektronikus, fényképeseti
úton vagy más módon – a kiadó engedélye nélkül közölni.

Kiadja a HVG Kiadó Zrt., az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja.
Felelős kiadó: Szauer Péter

Nyomdai előkészítés: Sólyom Melinda

Nyomás és kötés: Kína

Tartalom

Bevezetés	6
------------------	----------

1. fejezet: Hétköznapi döntések	8
--	----------

Nem ciki, ha az ember önző? • Leparkoljak a tilosban, megkockáztatva a bírságot? • Mi a boldogság titka? • Hogyan oldhatom meg a szomszédokkal való vitákat? • Ki a nagyobb szerencsejátékos: aki lottózik, vagy aki nem köt biztosítást? • Tényleg ügyelnem kellene rá, hogy mindig lekapcsoljam a villanyt? • Vesződjek a szelektív hulladékgyűjtéssel? • Hogyan fogyhatok le (közgazdasági elvek alkalmazásával)? • Hány gyermeket vállaljak?

2. fejezet: Fogyasztás	48
-------------------------------	-----------

Mennyit igyon az ember, ha szeret sörözni? • Megbízhatok egy használtautó-kereskedőben? • Hogyan kezelhetjük a leghatékonyabban közös erőforrásainkat? • Érdemes fizetnem, hogy elkerüljem a sorban állást? • Mennyit áldozzak jótékony célokra? • Pénzt vagy ajándékot adjak karácsonyra a szeretteimnek? • Valóban helyi termékeket kellene vennem? • Hogyan vásárolhatok igazán jutányos áron?

3. fejezet: Munka	84
--------------------------	-----------

Érdemes-e továbbtanulnom? • Elfogadjam az előléptetést, ha ennek több túlóra az ára? • Hogyan motíválhatom a munkatársaimat? • Tényleg félnem kell a bevándorlóktól? • Jobban járok, ha feladom a biztos állásomat, és vállalkozó leszek? • Hogyan kaphatnék fizetésemelést? • Hogyan tanulhatok meg igazán jól bánni az emberekkel? • Vállalkozóként kizárólag a profitot tartsam szem előtt?

4. fejezet: Pénzügyek	120
------------------------------	------------

Hogyan győzhetem le a piacot? • Hogyan élhetem túl az inflációt? • Miként tehetem nyereségesebbé a kisvállalkozásomat? • Mekkora összeget szánjak nyugdíjbiztosításra? • Hogyan kerülhetem el, hogy pénzügyi buborék áldozata legyek? • Mekkora adósságterhet vehetek a vállamra magánszemélyként?

5. Politika	148
--------------------	------------

A jövedelemadó csökkentését ígérő pártra szavazzak? • Bojkottáljam a munkásnyúzó üzemekben gyártott termékeket? • Támogassam a csőd szélén álló helyi cég állami támogatásának ügyét? • Jobban járok, ha magasabbak az importvámok? • Örülöm kellene, hogy parkolási díjat vezetnek be a városomban és az utcámban? • Támogassam-e a drogok legalizálását? • Aggodalmaskodjak a növekvő állam-adósság miatt? • Tényleg nyugtalanságra adnak okot a növekvő gazdasági egyenlőtlenségek? • Az állami vagy a magánegészségügyi rendszer a hatékonyabb?

Jegyzetek	184
------------------	------------

Név- és tárgymutató	188
----------------------------	------------

Köszönetnyilvánítás	192
----------------------------	------------

Bevezetés

A történelem kezdete óta küzdünk gazdasági problémákkal, ám a közgazdaságtan mint önálló tudományág csupán a 18. század végén jött létre, amikor az agrártársadalmak beléptek az ipari kapitalizmus szép új világába. Az úttörők, többek között Adam Smith és David Ricardo a gyors változások eme időszakában alkották meg elméleteiket, a gazdaság olyan alapvető aspektusait véve górcső alá, amilyen a szabadpiac és a nemzetközi kereskedelem. Az ő munkásságuk gyümölcse a klasszikus közgazdaságtannak nevezett fogalmi keretrendszer.

A közgazdászok egyes alaptételekben ugyan egyetértenek, de hatalmas véleménykülönbségek uralkodnak közöttük abban, hogy miként fordíthatnánk leginkább javunkra a gazdaságban működő erőket. Egyetlen dologban teljes az egyetértés: valamennyien elismerik, hogy mindig akad másik perspektíva.

A 20. század egyik legnagyobb hatású közgazdásza John Maynard Keynes volt. A megingathatatlanul magabiztos és egészen eredeti lángelme üstökösként tűnt fel a tudományág egén az 1930-as évek nagy gazdasági világválságának idején. Miközben társai értetlenül szemlélték, miért nem az elvárások szerint működnek a közgazdasági elméletek, Keynes sutba dobta a tankönyveket, és megírta saját korszakalkotó művét. *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete* (*General Theory of Employment, Interest and Money*)¹ belső ellentmondásokat sem nélkülöző, nehéz olvasmány, mégis új megvilágításba helyezi a közgazdaságtant ragyogó felismerésével, miszerint az állam fontos szerepet játszhat a kapitalizmus szeszélyes erőinek szabályozásában. A heves bírálatok elle-

nére méltán nevezhetjük Keynest a 20. század egyik legkiemelkedőbb közgazdászának.

A pénz nem minden

A közgazdaságtan a gazdasági növekedéssel, az ipar hatékonyságával, az inflációval stb. foglalkozik – olyasmivel, ami látszólag hétköznapi látókörünkön kívül esik. Ám az elmúlt évtizedek során egyes közgazdászok kitérítettek a tudomány határait, és elméleteit mindennapjaink különböző aspektusaira kezdték alkalmazni – a bűn és büntetés kérdéskörétől a családi élet problémáin át a sorban állás elkerülésének etikai vonzatáig. A tudományág kereteit feszegető Nobel-díjas Gary Becker rámutatott, milyen sok esetben helyezi új fénybe a közgazdaságtan életünk látszólag köznapi döntéseit.

Az alkalmazott gazdaságtudomány sokat köszönhet a viselkedési közgazdaságtan nevű új terület ugrásszerű fejlődésének – ez utóbbi hídként köti össze az előbbi a társadalomtudományokkal. Pszichológiai és szociális körülményeink gazdasági döntéseinkre gyakorolt hatását elemezve új keretrendszert alakított ki a közgazdaságtan örök kér-

déseinek vizsgálatához. E tudományág fáklyavívői, többek között Daniel Kahneman és Richard Thaler, azt vallják, hogy az emberi viselkedés jóval kiszámíthatatlanabb és irracionálisabb, mint a közgazdaság-tudományi tankönyvek absztrakt modelljei (ezt a laikusok persze mindig is tudták).

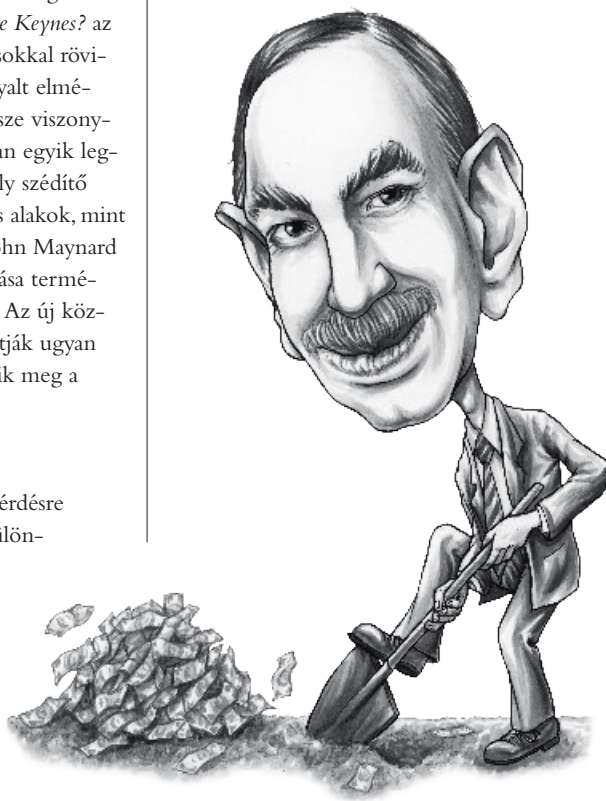
Óvatos forradalom

Gary Becker és a viselkedési közgazdaságtan úttörői az elmúlt évtizedek során jócskán kibővítették a gazdaságtudomány tárgykörét, s ezzel a jelen könyv szerzőjének dolgát is megkönnyítették. Ha a *Mit tenne Keynes?* az 1960-as években íródott volna, sokkal rövidebb lenne, hiszen a benne tárgyalt elméletek és elképzelések jelentős része viszonylag új keletű. Ez a közgazdaságtan egyik legérdekesebb sajátossága – hogy oly szédítő gyorsasággal változik. A legendás alakok, mint Adam Smith, Alfred Marshall, John Maynard Keynes és Milton Friedman hatása természetesen továbbra is számottevő. Az új közgazdasági teóriák megbolygathatják ugyan a hagyományokat, de nem döntenek meg a tudományterület alaptételeit.

Friss látásmód

E könyv egész sor hétköznapi kérdésre keresi a választ, s közben a legkülönbözőbb közgazdászok teóriáit és filozófiáját mutatja be – a szabadpiaci ideológia képviselőitől a marxista gondolkodókön át a fősodron kívüli közgazdászok új nemzedékéig. Akár egyetértünk összeegyeztetthe-

tetlennek tűnő elméleteikkel, akár elutasítjuk azokat, rámutatnak, milyen sokféleképpen közelíthetjük meg ugyanazt a közgazdasági kérdésfelvetést – és számos unalomig ismert problémát láthatunk egészen új fényben.

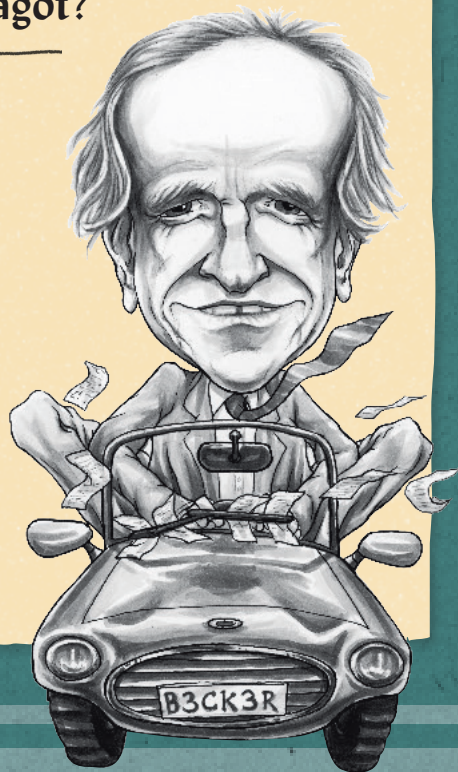
Hétköznapi döntések

10. oldal: Nem ciki, ha az ember önző?

14. oldal: Leparkoljak a tilosban,
megkockáztatva a bírságot?

19. oldal: Mi a
boldogság titka?

23. oldal: Hogyan
oldhatom meg
a szomszédokkal
való vitákat?

28. oldal: Ki a nagyobb szerencsejátékos:
aki lottózik, vagy aki nem köt biztosítást?

32. oldal: Tényleg ügyelnem kellene rá,
hogy mindig lekapcsoljam a villanyt?

36. oldal: Vesződjek a szelektív hulladék-
gyűjtéssel?

40. oldal: Hogyan fogyhatok le
(közgazdasági elvek alkalmazásával)?

44. oldal: Hány gyermeket vállaljak?

1. fejezet

Nem ciki, ha az ember önző?

Adam Smith • David Ricardo • William Stanley Jevons • Karl Marx •
Frank Knight • John Kenneth Galbraith • Robert H. Frank • Friedrich Hayek •
Ludwig von Mises • Milton Friedman • Arthur Pigou

Felnőtté válásunk során megtanuljuk, hogy az önzés morálisan megkérdőjelezhető személyiségvonás. Ám a fősodorbéli közgazdaságtan fenntartja, hogy az önérdelvezérelt egyén az egész társadalom hasznára lehet. Vajon az önös hozzáállás valóban megemeli a nettó társadalmi jólét szintjét, vagy tekintsük gyanakvással, ha egy tudomány az önérdék és a profitmaximalizálás mellett prédikál?

A dilemma mindmáig a közgazdaság-tudományi viták központi kérdése, kérjük hát ki a tudományág atyja, **Adam Smith** (1723–90) véleményét. *Vizsgálódás a nemzetek jólétének természetéről és okairól (Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations)*¹ című 1776-os művében lefektette a *klasszikus közgazdaságtan* alapjait. Kimondta, hogy ha az egyén jól felfogott önérdékét igyekszik érvényesíteni, azzal a társadalom jólétéhez járul hozzá. Ha a legolcsóbb termékeket vásároljuk, a leghatékonyabb cégeket támogatjuk. A minél nagyobb nyereségre törekvő vállalkozó pedig egyszerre teremt munkahelyeket, és látja el a fogyasztókat termékekkel.

Ebben rejlik a szabadpiac és ama láthatatlan kéz csodája, amely az önérdéket kölcsönösen előnyös ügylettekké változtatja. A közgazdaság-tudomány úttörői, például a brit **David Ricardo** (1772–1823) és **William Stanley Jevons** (1835–82) bevezették elmé-

leteikbe a minimális ráfordítással maximális értékre törekvő racionális egyén fogalmát. Rendszerükben a *haszonmaximalizálás* e megközelítésmódja elvezet az erőforrások optimális elosztásához. Ez a felfogás, amely szerint önérdékünk követése hatékony erőforrás-allokációt eredményez, s a gazdasági jólét folyamatos növekedését idézi elő, mélyen meggyökerezett a közgazdaságtanban.

Más szakemberek rövidlátó szemléletmódnak bélyegezték a szabadpiac eme utópiáját. A kapitalizmus bírálói szerint az önérdék elvakult hajszolása során igazságtalanul járunk el a társadalom szegényebb, kevésbé kiváltságos tagjaival szemben. **Karl Marx** (1818–83) mélyen elítélte a kapitalisták könyörtelen önzését, és azt vallotta, hogy az a társadalom elnyomott osztályainak kizsákmányolásához vezet. A *szabad piaczgazdaság* elmélete feltételezi, hogy a piaci szereplők azonos alkupoziációból indulnak, s hogy a versenypiacokon

„Az emberi kebel leghevesebb, legkicsinyesebb és leggyűlölködőbb szenvedélyeit, a magánérdek fúriáit állítja ellene csatasorba.”²

Karl Marx

az önérdék érvényesülése egy „méltányos” egyensúly kialakulásához vezet. Karl Marx tévesnek tekintette ezt az előfeltevést. Úgy vélte, a tőkés hatalma lehetővé teszi, hogy kizsákmányolja a munkásokat, akiknek nincs módjuk változtatni a helyzetükön. Az önzés szerinte a kapitalizmus egyik legszörnyűbb mótelye.

Közvetett előnyök – egyeseknek

A klasszikus közgazdaságtan szószólói úgy vélik, hogy a szabadpiac és a rationális önérdék támogatásának elve minden más rendszer-nél hatékonyabban mozdtítja elő az erőforrások elosztását. **Frank Knight** (1885–1972) amerikai közgazdász szerint például a saját érdeküket szem előtt tartó magánvállalkozások a legtöbb problémára hatékonyabb megoldást kínálnak, mint az állam. Knight rámutatott, hogy a vállalkozók kockázatot vállalnak a későbbi nyereség érdekében, miközben munkahelyeket és jómódot teremtenek a társadalom többi tagja számára.

Csakhogy a szabadpiac és az önérdék össz-társadalmi jótékony hatását sokan kétségbe vonják. A kritikusok szerint a vélelmezett *leszivárgási hatás* a valóságban gyatra hatásfokkal működik, vagyis a gazdagok hatalmas jövedelméből kevés csurran-cseppen a szegényebbeknek. **John Kenneth Galbraith** (1908–2006) kanadai születésű közgazdász úgy vélte, hogy a leszivárgási hatás csak az Amerikai Egyesült Államok kapitalista expanziójának aranykorában (a 20. század elején) érvényesült. Ekkoriban találóan „a ló és a verebek elméletének” (horse and sparrow theory) nevezték, ugyanis „ha az ember csordultig megtölti a lovak zabostarisznáját, valamennyi lepereg az útra is a verebeknek.”³

Más szóval, ha a kiváltságos helyzetben lévő kevesek hatalmas vagyonokat halmoznak fel, azzal korántsem segítik elő a társadalom általános jólétét, sőt csak az egyenlőtlenségeket növelik, és azt az érzést keltik a kirekesztettekben, hogy méltánytalanul bánnak velük.

Az önérdék hajszolásának hátrányai

Robert H. Frank (1945–) amerikai közgazdász még ennél is messzebbre ment, amikor kijelentette: a közgazdaságtani elméletek lelohasztják az emberek együttműködő készségét, és csak saját érdekeik szem előtt

Közgazdasági elmélet

A szabad piaczgazdaság elmélete feltételezi, hogy a rationális önérdékkövetés az erőforrások hatékony elosztásához vezet, és kívánatos az általános gazdasági jólét szempontjából.

A leszívargási hatás a gazdaságban

Elmélet

Gyakorlat

tartására ösztönzik őket. Úgy vélte, a közgazdaság-tudomány tanulmányozása önzőbbé tesz bennünket. Negatívan hat tehát a viselkedésünkre, ha az önérdék hajszolását választjuk eszményképül.

A szabad piacgazdaság védelmezői, többek között a Nobel-emlékdíjas osztrák-brit közgazdász, **Friedrich Hayek** (1899–1992) szerint az önérdék követése és az önzés korántsem ugyanaz, s a kettőt tévesen azonosítják. Csupán azért, mert valaki a saját szem-

pontjait tartja szem előtt, még lehet nemes természetű. Adam Smith pedig – bár elismerte a piaci mechanizmusok hasznosságát – erkölcsfilozófusként bízott benne, hogy az egyén többre törekszik pusztán önérdékénél. Tehát a klasszikus közgazdaságtan atyjának tekintett Smith tisztában volt a monopolhelyzet negatív következményeivel, ahogy azzal is, hogy az önös érdekek hajszolása súlyos társadalmi bajokhoz és az erőforrások egyenetlen eloszlásához vezethet.

„Mindig is tudtuk, hogy az önérdék elvakult hajszolása erkölcsi szempontból helytelen; most pedig rájöttünk, hogy a gazdaságra nézve is káros.”⁴

Franklin Delano Roosevel

„Önzés és altruizmus, közgazdaságtan és etika,
az egyén és a társadalom érdeke között korántsem feszül
feloldhatatlan ellentét.”⁵

Ludwig von Mises

Egyes *libertárius* közgazdászok, például az osztrák-amerikai **Ludwig von Mises** (1881–1973) és az amerikai **Milton Friedman** (1912–2006) azért szállnak síkra a szabadpiac mellett, mert meggyőződésük szerint az egyén állami szabályozás nélkül inkább hajlamos együttműködni embertársaival, s így előmozdítani a kölcsönösen előnyös társadalmi interakciókat. A libertárius gondolkodók mindezt *spontán rendnek* nevezik. Arra is felhívják a figyelmet, milyen sok társadalmilag hasznos szervezet alakul civil kezdeményezések nyomán. Az állami beavatkozás hiánya szerintük arra ösztönzi az embereket, hogy önérdüküket összehangolják helyi közösségük és nemzetük átfogóbb célkitűzéseivel. Von Mises szilárdan hitte, hogy önös érdekeinket követve is hasznot hajthatunk a társadalomnak.

Mindezen túlmenően számolni kell a *külső költségek*, avagy *externáliák* (azaz a gazdasági

tevékenységek szándékolatlan, harmadik felet érintő következményeinek) problémájával.

Arthur Pigou (1877–1959) brit közgazdász *The Economics of Welfare*⁶ (A jólét gazdaságtana) című 1920-as művében megállapította, hogy számos tevékenység vált ki *tovagytűrő* hatást (spillover effect) mások életében. Amennyiben fosszilis tüzelőanyagok elégetésével állítunk elő elektromos áramot, külső költségként, *negatív externáliaként* számolnunk kell a globális felmelegedéssel, a savas esővel és a légszennyezéssel. Saját érdekünk meggondolatlan hajszolása ebben az esetben végzetes következményekkel járhat bolygónk és az eljövendő nemzedékek számára. A környezet-gazdaságtan képviselői ezt a felfogást vallják és hangsúlyozzák, hogy a környezetvédelmi megfontolásokat előbbre kell helyeznünk az önző anyagi törekvéseinknél.

Következtetés

A kereskedelem és az üzleti élet bizonyos területein igazat adhatunk a szabadpiacot pártoló közgazdászoknak, például Friedmannek és Von Misesnek azzal kapcsolatban, hogy a racionális önérdék követésével a társadalom egészének javát szolgálhatjuk. De egyet kell értenünk Pigou és Frank ama kijelentésével is, miszerint önös érdekeink mellett azt is figyelembe kell vennünk, milyen gazdasági hatással vagyunk embertársainkra és környezetünkre, másként önzésünkkel kárt okozhatunk a társadalomnak.

Leparkoljak a tilosban, megkockáztatva a bírságot?

Gary Becker • Jeremy Bentham • Thomas Hobbes • Pierre Bourdieu

Mindnyájan jól tudjuk, milyen kínos késve érkezni egy találkozóra, főleg ha még parkolóhelyet sem találunk a környéken. Kétségbeesetten furikázunk körbe-körbe, egy aprócska szabad területet fürkészsze, de mindhiába. Jó néhány üres parkolóhely kelletti magát, ám kizárólag mozgássérültek számára, bírság terhe mellett. Ha ragaszkodunk a törvény betűjéhez, tovább kell hajtanunk, így még több időt veszünk. Mire letesszük a kocsit, és visszarohanunk a találkozónk színhelyére, csúnyán elkésünk, és verejtéktől csatakosan szitkozódunk – ráadásul körözés közben a forgalmi torlódások kialakulásához is hozzájárultunk.

Gary Becker (1930–2014) Nobel-émlékdíjas amerikai közgazdász az 1960-as évek elején fiatalemberként szembesült ezzel a dilemmával, amikor majdnem elkésett egy doktorandusz védéséről a Columbia Egyetemen. Gyakorlott közgazdasági elemzőként sebtében mérlegelte a pró és kontra érveket, és úgy döntött, lesz, ami lesz, tilosban parkol. Tudta, hogy megbírságozhatják, ám ez a potenciális költség csekélyebb súllyal esett a latba, mint a késés kínos lehetősége. Becker épp időben ért be a védésre, utána pedig lélekszakadva rohant vissza a kocsijához, ahol megkönnyebbulten látta, hogy nem kapott bírságcédulát.

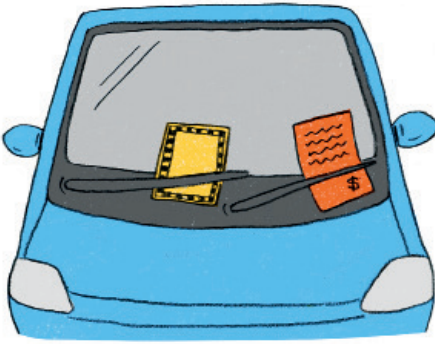
A kínos epizód gazdasági vonatkozásain tűnődő ifjú közgazdász módszeresen vizsgálni kezdte a hétköznapi döntéseink háttérében húzódó anyagi megfontolásokat, különös tekintettel a bűncselekmények és szabálysértések költség-haszon elemzésére. Milyen okfejtés rejlik Becker szabálytalan parkolása mögött? Tegyük fel, hogy egy ilyen kihágásért 100 dollár bírságot szabnak ki, ám úgy

kalkulálunk, hogy csupán 20%-os valószínűséggel kapnak rajta minket! Ez esetben a tilosban parkolás várható költsége 20 dollár. Vagyis ha minden áldott nap elkövetjük az adott közlekedési kihágást, átlagosan ekkora összeget fizetünk ki a büntetésekre.

Csakhogy azért is árat fizetünk, ha tovább keresgéljük a szabályos parkolóhelyet. Amikor egy ügyvéddel találkozunk, aki óránként 200 dollárt számít fel a szolgálataiért, a negyedórás késést 50 dollárunk bánja. Ráadásul a szabályos parkolóhely keresgélése bizonytalan kimenetelű, időrabló és bosszantó vállalkozás. Ha viszont haladéktalanul beállunk a tilos helyre, egy csapásra megszabadulunk a kételyektől és a frusztrációtól, és mindent egy lapra teszünk fel: visszatérve vagy ott találjuk a szélvédőn a bírságcédulát, vagy sem.

A legnagyobb boldogság

A racionális szemléletű közgazdász összeméri a tilosban parkolás potenciális költsé-

gét a késés okozta kellemetlenséggel. Ez a hozzáállás az utilitarizmus atyjának, **Jeremy Bentham** (1748–1832) angol filozófusnak és közgazdásznak is elnyerné a tetszését, aki szerint minden döntésünknek azt a célt kell szolgálnia, hogy növeljük a társadalom boldogságszintjét. Ha tilosban parkolunk, időt takarítunk meg, ráadásul pontosságunkkal boldoggá tesszük a ránk várakozó személyt. Meglehet, hogy bírságot rónak ki ránk, összességében mégis megéri kockáztatnunk. Ráadásul a büntetésre befizetett 100 dollár sem jelent veszteséget a társadalom szempontjából, hiszen a helyi önkormányzat bevételeit növeli, és parányit enyhítheti a többi emberre nehezedő adóterhet. Míg ha körbe-körbe kocsikázással pocékoljuk az időnket, még külső költségekkel is terheljük

a többi közlekedőt, hiszen növeljük a torlódást. Utilitarista nézőpontból tehát sokkal jobban tesszük, ha a szabályokat figyelmen kívül hagyva nyomban leparkolunk. Mindaddig úgy tűnhetett, hogy a tilosban parkolás mindenki számára előnyös megoldás. Gondoljunk csak bele, miért is nem engedélyezik a várakozást azon a helyen? Meglehet, hogy az ott parkoló autók akadályoznák a forgalmat, vagy a parkolóhelyet mozgássérülteknek tartják fenn. Ha elfoglaljuk az utolsó mozgássérült-parkolót, mi talán nyerünk a dolgon, ám súlyos nehézségeket okozhatunk valóban rászoruló autótársunknak. Márpedig ezzel utilitarista szempontból csökkentjük az általános jólét szintjét.

És ha mindenki szabályt szeg?

A tilosban parkolás a „közlekedők tragédiája” ismertté vált problémát is felveti. 1833-ban William Forster Lloyd (1794–1852) brit közgazdász megállapította, hogy a megkötés nélkül használható közlekedőket gyakran túlhasználják, mert tarra rágiák az odatevelt állatok. Az egyének felelőtlen viselkedése ebben az esetben tehát egy természeti erőforrás kimerüléséhez vezetett. De vajon hogyan függ össze a „közlekedők tragédiája” a tilosban parkolás dilemmájával?

„Kiszámítottam annak valószínűségét, hogy megbírságotlank, kikalkuláltam a büntetés nagyságát és azt is, milyen árat kellene fizetnem azért, ha keresnék egy rendes parkolót. És úgy döntöttem, megéri vállalni a kockázatot, és tilosban parkolni.”⁷

Gary Becker

A legalapvetőleg megszorítás
korlátozott mennyiségű idő: "8

Gary Becker

Gary Becker közgazdászként saját logikus számítása alapján jutott arra a következtetésre, hogy kifizetődik tilosban parkolni és remélni a legjobbakat. Amíg csak egy út-törő szemléletű tudós viszonyul rendhagyóan a parkoláshoz, nincs komoly vész. Ám tegyük fel, hogy e könyv egész tömegeket ösztönöz arra, hogy az időben elindulás helyett Becker példáját követve az utolsó percben érkeznek meg abban a megnyugtató tudatban, hogy észszerű dolog megszegni a szabályokat és tilosban hagyni a kocsit.

Ha mindenki rákapna a tilosban parkolásra, az utcákat eltorlaszolnák az önkényesen leállított gépkocsik, a közúti közlekedés pedig káoszba fulladna. A helyi önkormányzat kénytelen lenne még több parkolóort alkalmazni, hogy minél több szabálysértőt fűleljenek le, illetve emelni a bírság összegét. Ezek az intézkedések pedig addig súlyosbítanák rendbontásunk következményeit, míg már valóban nem érné meg tilosban hagyni a kocsit. Vagyis az első szabálytalankodó nem sok vizet zavar, ám ha sokan követik a példáját, előbb-utóbb szigorodnak a szabályok. Ezért a derék állampolgárok inkább lelkiismeretesen betartják az előírásokat. Hiszen eszünk ágában sincs hozzájárulni egy törvény és rend nélküli társadalom kialakulásához, nem igaz?

A diplomaták a fogadó országban rendszerint mentességet élveznek a parkolási bírságok megfizetése alól. Két közgazdász, Raymond Fisman és Edward Miguel korrelációt fedeztek fel az egyes nemzetek diplomatáinak tilosban parkolási hajlama és a hazájukban uralkodó korrupció mértéke között.

Ha tehát valakit feljogosítunk a szabálytalan parkolásra, könnyen vérszemet kaphat,

Közgazdasági elmélet

A racionális választás elmélete szerint minden egyes döntésünk árát és előnyeit mérlegelnünk kell, hogy végül a legnagyobb hasznot hajtó lehetőséget válasszuk.

és további szabályok áthágására támadhat kedve. A 17. századi angol filozófus, **Thomas Hobbes** (1588–1679) kijelentette, hogy a szabályok követése nélkül az emberi élet „magányos, szegényes, csúnya, állatias és rövid” lenne.⁹ Hobbes ugyan aligha a tilosban parkolásra gondolt, de a lényeg, hogy ha működő társadalomban kívánunk élni, társadalmi szerződésünk részét képezi, hogy a törvényt tiszteletben tartva állítsuk le gépjárművünket.

A helyes cselekvés

Ha az ember mégis a tilosban parkol, a legmegfelelőbb hely erre alighanem a mozgáskorlátozottak számára fenntartott terület. Ezeket a helyeket legalább alkalmasnak nyilvánították a parkolásra – ellentétben a tűzcsapok előtti vagy a kereszteződésekhez közeli veszélyes térséggel. Ezenfelül a mozgáskorlátozottaknak fenntartott helyek száma gyakorta több, mint amennyire igény van. Utilitarista nézőpontból úgy tűnhet, hogy a kihasználatlan parkolókkal értékes teret vesztegetünk. Az utolsó szabad helyet persze

nem foglalja el az ember, de ha több is üres, miért ne kockáztatná meg a dolgot?

De vajon a fenti utilitarista okfejtés ismeretében gátástalanul nekiállhatunk-e elfoglalni a mozgássérültek parkolóit? Aligha teszünk ilyet (vagy legalábbis nem szívesen ismerjük be). **Pierre Bourdieu** (1930–2002) francia szociológus bírálta a Gary Becker és mások által népszerűsített *racionalis választás* elméletet, amely szerint döntéshozáskor mindenkor a számunkra legegénysebb lehetőséget választjuk. Bourdieu szerint az ember nem pusztán a józan észre támaszkodva dönt, hanem a társadalmi nyomás, valamint saját „játszmaérzéke” is befolyásolja cselekedeteit. Tehát nemcsak az a fontos, hogy megtakarítunk-e 5 dollárt, vagy időben érkezünk-e meg valahová, hanem azt is tekintetbe vesszük, hogy helyénvalónak érezzük-e az adott cselekedetet. Gyakran minden utilitarista számíttatást félresöpör a vágy, hogy elnyerjük embertársaink elismerését. Ha egy mozgáskorlátozottaknak fenntartott parkolóhelyre állunk be, a kocsiból kiszállva enyhe büntudat fog el minket: a látszatot fenntartandó talán még bicegni is kezdünk. Ám képzeljük csak el, milyen kínos volna, ha összefutnánk egy

munkatársunkkal – alighanem elsüllyednénk szégyenünkben!

Pró és kontra

Visszatérve eredeti kérdésünkhöz: megéri-e tilosban parkolni? A válasz a szokásos közgazdászduma: attól függ. Amennyiben az adott helyen nyomósabb ok nélkül tiltották meg a parkolást, érdemes lehet áthágnunk a társadalmi szabályokat és leállítanunk a kocsinkat. A lényeg, hogy ne csupán a lehetséges bírság összegét mérlegeljük, hanem a körbe-körbe furikázás költségeit és azt is, hogy döntésünk milyen hatással lesz embertársainkra.

Úgy is nézhetjük, hogy egyszerűen megváltoztatjuk a bírságcedulákhoz való hozzáállásunkat. Talán a pusztá gondolatától is irtóznak, hogy kapunk egyet – de miért ne tekintenénk a dologra egyfajta szerencsejátékként, amelyben az esélyek a mi oldalunkon állnak? Hiszen sokszor nyerhetünk zsinórban, minden egyes alkalommal megtakarítva 5 dollárt. Ha mégis veszítenénk, 100 dollárral hozzájárultunk önkormányzatunk működéséhez. Ha ez sem boldogít minket, abban a tudatban fizethetjük be a bírságot, hogy egy Nobel-emlékdíjas közgazdász nyomdokaiban járunk!

Következtetés

Egyetérthetünk a Gary Becker-féle elvvel, miszerint ha a személyes előnyök többet nyomnak a latban a lehetséges költségeknél, észszerű tilosban parkolni és megkockáztatni a bírságot. De érezhetjük úgy is, hogy bár utilitarista nézőpontból ez tűnik helyes döntésnek, fontosabb betartani a társadalmi normákat akkor is, ha az ember elkésik egy találkozóról.

Mi a boldogság titka?

Jeremy Bentham • Alfred Marshall • Richard Thaler • Scitovszky Tibor •
Dan Ariely • Bruno S. Frey • Carl Menger • Betsey Stevenson

Az élet értelmét és a tartós boldogság titkát kutatva különösnek tűnhet a közgazdaságtanhoz fordulni útmutatásért, pedig ez a tudományág is szolgálhat jó meglátásokkal a boldogságkeresők számára. E felismerések a haszonmaximalizálás fősodorbeli gazdasági elméletéből, a viselkedés-elmélet és a „boldogság közgazdaságtanának” modernebb megközelítés-módjaiból származnak.

A költsékezés védelmében

Az utilitarizmus korai képviselői, köztük **Jeremy Bentham** (lásd 15. oldal) szerint a közgazdaságtan alapját az egyén elégedettségének/boldogságának maximalizálása adja. Bentham szemében az emberi lét fő célja, hogy minél több örömet és minél kevesebb fájdalmat éljünk át.

E felfogást a későbbi nemzedékek számos közgazdásza – köztük a rendkívül befolyásos angol, **Alfred Marshall** (1842–1924) is – magáévá tette. A fogyasztói viselkedéssel foglalkozó teóriáik szerint anyagi jólétünket a hasznosság elve alapján igyekszünk a lehető legmagasabb szintre emelni. Marshall és társai megalkották a *helyettesítés határrátájának* elméletét, amely szerint addig a pontig érdemes növelnünk a fogyasztásunkat az egyes javakból, ahol a *határhason* (elégedettség) egyenlővé válik a *határköltséggel*. Leegyszerűsítve: addig vásárolj dolgokat, amíg az újabb és újabb megvásárolt jószágok növelik a boldogság-szintedet.

A *határhason* elve segít megfelelő nézőpontból szemlélni a dolgokat. Richard Thaler (1945–) Nobel-émlékdíjas amerikai közgazdász leírta egy barátja esetét, aki éves

konditerembérletet vett magának egyszeri 100 dolláros összegért, amellyel bármikor látogathatta az edzőtermet. Megdöbbenő módon karsérülése után sem hagyta abba az edzőterembe járást, mert úgy érezte, meg kell kapnia a pénze ellenértékét.

Ez a fogyasztó nyilvánvalóan tévesen értékelte a helyzetet, amikor 100 dolláros tagdíjért aggódott. Thaler rámutat, hogy ez az összeg *vissza nem kérhető kiadás* – miután

 Jövedelem	 Boldogság szintje
0	3
10 000	6
20 000	7
30 000	7,5
40 000	7,5
100 000	7

Hogyan befolyásolja a jövedelmünk a boldogságsszintünk fokát?

az illető kiadta, többé nem szerezheti vissza. A boldogság egyik titka tehát az, hogy ne emésszük magunkat a meg nem térülő költségek miatt.

Ilyenkor csupán az a kérdés, valóban pozitív-e a határhaszna annak, ha elmegyünk a konditerembe? A sérült kar miatt könnyen megeshet, hogy az edzés *határhaszna negatív* lesz – vagyis jobban jártunk volna, ha szépen otthon maradunk. Bosszantó, hogy az ember nem látja hasznát a megvásárolt bérletnek, de ha közgazdászfejjel gondolkodunk, egy percre sem izgatjuk magunkat a meg nem térülő költségek miatt, inkább a következő lépésünk határhasznára összpontosítunk.

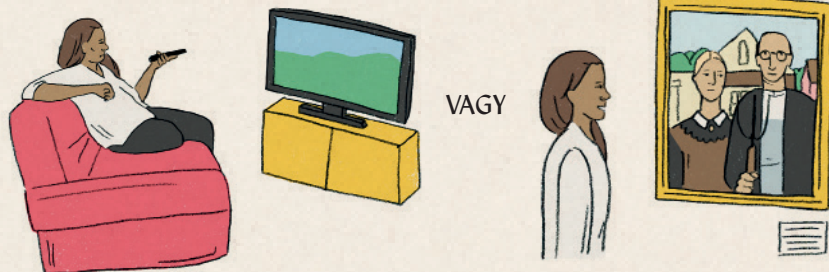
A haszonmaximalizálással a gyakorlatban az a baj, hogy olyan szárazzá és kiszámíthatóvá teszi az életet, mint egy számtanpélda. Amikor elhatározzuk, hogy virággal lepjük meg szívünk szerelmét, aligha mérlegeljük, mekkora a gesztus határhaszna a határköltségéhez képest. (Ha netán mégis megteesszük, tartsuk titokban!) A későbbi közgazdász-nemzedékek ennél óvatosabban álltak a hasznosság fogalmához.

A kockázatvállalás értéke

Scitovszky Tibor (1910–2002) magyar származású amerikai közgazdász *Az örömtelen gazdaság*¹⁰ című könyvében bírálta a bevett közgazdasági szemléletet, miszerint a fogyasztás és a jóllét között közvetlen kapcsolat van. Az intenzívebb fogyasztás nem feltétlenül emeli az egyén elégedettségének szintjét. A pozitív élményeknek ugyanis két fajtája van: a kiszámítható örömek, mint amilyen a sütimajszolás vagy a sörözés, és a kiszámíthatatlanabb, kockázatos élmények, amelyek a valódi fejlődés és tartós elégedettség forrásai. Scitovszky szerint az igazi boldogság titka nem a minél több öröm és minél kevesebb fájdalom Bentham-féle formulájában, hanem a kockázatvállalásban, az új dolgok kipróbálásában és a tanulásban rejlik – más szóval a „minőségi fogyasztásban” (skilled consumption).

Egy tanulmány szerint minden nyolcadik tévénéző szinte folyamatosan unatkozik a képernyő előtt. Csak azért bámuljuk a televíziót, mert ott van az orrunk előtt, és bármikor ingyen bekapcsolhatjuk, pedig valójában

Passzív kikapcsolódás kontra kulturált szórakozás

„Miért van akkor, hogy az emberek
többsége olyan nagy jelentőséget tulajdonít a jövedelemnek
és a pénzért megvásárolható javaknak?”¹¹

Scitovszky Tibor

csékély örömrésztet biztosít. Minőségi fogyasztóként – ha megtanuljuk értékelni a kultúrát és művészetet – jóval teljesebb élményben lehet részünk. Ez több erőfeszítést igényel, ám a felszínes kikapcsolódás helyett elmélyült örömrésztet biztosít.

Álljunk ellen a kísértésnek!

De akkor miért hozunk mégis oly sok rossz döntést, mint amilyen például a késő éjszaka nyúló tévénézés? Tudjuk, hogy jobban tenénk, ha inkább behoznánk a lemaradásunkat a munkában, mégis nassolással és tévénézéssel pocskoljuk el az estét – másnap pedig bánjuk a könnyelműségünket.

Dan Ariely (1967–) amerikai viselkedési közgazdász arra mutatott rá, hogy mindannyian hajlamosak vagyunk a *jelen felé való torzításra*. Behabzsolunk egy tábla csokit, maximalizálva a hasznót a jelen pillanatban, a rá következő néhány órában pedig gyötör minket a lelkiismeret. Ariely szerint a lényeg az, hogy tudatosan emlékeztessük magunkat a jelen felé való torzítás tényére, és próbáljuk szem előtt tartani, milyen elégedettek leszünk, ha sikerül ellenállnunk a kísértésnek.

Ha pedig nem rendelkezünk Gandhi önfegyelemmel, állítsunk fel szabályokat. Kerüljük a kísértést jelentő helyzeteket, és izelegessük a boldogságot, amelyben mai fegyelemzett döntéseink nyomán holnap részünk lesz! Ha pedig fogyókúrába kezdünk, igyekezzünk megkönnyíteni a helyzetünket – vagyis ne költözzünk egy fagyizó tőszomszédságába, inkább tömjük meg dugig a hűtőnk zöldséggel.

Boldogok a gazdagok?

A jövedelem és a boldogság összefüggésének elemzése manapság egyre nagyobb népszerűségnek örvend. Tegyük fel, hogy évi 70 ezer dollárt viszünk haza: vajon mennyire érdemes hajtunk a még magasabb fizetésért? **Bruno S. Frey** (1941–) svájci közgazdász 2010-es *Happiness – A Revolution in Economics*¹² (Boldogság – a közgazdaságtan forradalma) című könyvében megállapította, hogy a fizetésemelés okozta többletboldogság hamar elenyészik, s csupán a készletelés marad meg, hogy még magasabb jövedelemkategóriába kerülünk. E téren egészen irracionálisan viselkedünk: túlbecsüljük a potenciális magasabb fizetés hasznát, és alulértékeljük a pénzzel nem mérhető, emberi kapcsolatokból meríthető boldogságot. Frey műve meggyőző: olykor igenis érdemes figyelmen kívül hagynunk a jövedelemmaximalizálás elvét.

Közgazdasági elmélet

A neoklasszikus elmélet a szabad piacok szerepére helyezi a hangsúlyt, és vélelmezi, hogy a fogyasztók és a vállalatok racionálisan igyekeznek maximalizálni a hasznosságot/nyereséget. Abból az alapfeltevésből indul ki, hogy az intenzívebb termelés és fogyasztás magasabb szintű elégedettséget és boldogságot eredményez.

A többletjövedelem *határhaszna* igen gyorsan *csökken* – ezért is örülünk olyan rövid ideig a fizetésemelésnek. **Carl Menger** (1840–1921) osztrák közgazdász megállapítása szerint, míg az első egység hasznossága rendszerint magas, a másodiké már jóval alacsonyabb. Ha például már van egy autónk, nem jelent akkora boldogságot, ha megengedhetünk magunknak egy másodikat. A csökkenő határhözadék elve szerint felesleges mértéktenül halmozunk a javakat, inkább minél több élményt – utazást, változatos programokat – kell szereznünk.

A többletjövedelem negatívan is kihat a boldogságunkra. Avner Offer gazdaságtörténész *The Challenge of Affluence*¹³ (A bőség kihívása) című művében rávilágít, mennyi új problémát vetett fel a jövedelemszint emelkedése – ilyen a mozgásszegény életmód, az elhízás és a vagyon elvesztésétől való szorongás. Könnyen lehet tehát, hogy a magasabb jövedelem több bajt okoz, mint amennyit megold.

De akkor sem kell aggódnunk, ha mégsem tudunk közönnnyel tekinteni a világi javakra, és titkon egy BMW-flottára vágyunk.

Betsey Stevenson (1971–) amerikai köz-

gazdász, a *boldogság közgazdaságtanának* kutatója ugyanis szoros összefüggést lát a jövedelem és a boldogság között. Állítása szerint a gazdagok a társadalom legboldogabb rétegét alkotják, és az elégedettség a jövedelemmel egyenes arányban növekszik.

Az elvárások szerepe

Betsey Stevenson megállapította, hogy saját bevallásuk szerint a nők az 1970-es évek óta egyre kevésbé boldogok – bár az 1970 és 2000 közötti időszakban munkavállalási lehetőségeik kibővültek, az általuk végzett házimunka mennyisége csökkent, és a két nem jövedelemszintje közti szakadék is szűkült. Stevenson felvetette, hogy a jelenleg egyik oka a megváltozott elvárásokban lehet. Az 1970-es években a nők aligha számíthattak fénys karrierre, a 21. századnak azonban vérmesebb reményekkel vághattak neki – ha mégis meghiúsulnak az elvárásaik, az nagyobb csalódást jelent. Ha tehát boldogan akarunk élni, ne legyenek magas elvárásaink? Stevenson szerint nem kizárt, hogy mindez csupán a boldogság-felmérések hitelességének korlátait jelzi.

Következtetés

Ha legfőbb célunk jövedelemszintünk emelése és a minél intenzívebb fogyasztás, alighanem egyetértünk Bentham és társai közgazdasági elméletével. Ha azonban Scitovszkyhoz hasonlóan úgy érezzük, hogy a fizetésemelés nem tenne minket boldogabbá, érdemes felfedeznünk az élet izgalmasabb oldalát, és új területeket megismerve érni el azt a fajta elégedettséget, amelyet az anyagiasság nem biztosíthat.